

յառաջ հրաւիրեցին Գեր. Մակար Սրբազանին. Կայսրը մի քանի խօսքերով եւ հարցերով բարեհաճեց մեծարել Հայոց Մայր Աթոռի ներկայացուցչին: Եկեղեցականք միւս անգամ պատուաւորուեցին պալատումը ճաշով հետեւեալ հինգշաբթի օրը 19 ին Մայիսի:

Ինձ ցանկալի էր իրրեւ ականատես համառօտիւ նկարագրել միայն եկեղեցական հանդէսը, բայց թող ներուի որ ընդարձակեցի ուստի մի համառօտ խօսք եւս, վերջացնումեմ թուղթոս, թէպէտ հանդիսի բոլոր օրերում բայց առաւելապէս առաջին երեք օրը հիանալի էր Մոսկուայի ճրագավառը, այս բառի նշանակութիւնը տկար է, լաւ է ասել ամբողջ Մոսկովսն լոյս էր զանազան գոյներով եւ նկարներով, երեքտրական արեւներով եւ Մոսկիւ գետից օգի մէջ բարձրացած ջրերի ծիածաններով: Այս պէս պայծառ եւ ուրախ էր ժողովրդեան սիրտն ու երեսը եւ ամենայն տեղ փայլում էր վայելուչ կարգապահութիւն: Ինչպէս էր հանգիսաւոր մուտքը, այնպէս եղաւ եւ հրաժեշտը, որ շարունակուեց մինչեւ ամսի վերջերը: Իսկ մեր սրբազան հիւրը—Տ, Մակար Աբբեպիսկոպոսը— իւր հրաժեշտը տուեց Մոսկիւային 27 ին Մայիսի:

30 յուլի 1885 Մ--ԷԷ-

ՅԱՆՈՎՔ ԱԵՈՒԳ ԲԱՀԱՆԱՅ ՍՈՒՐԵՆԵԱՆՑ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Պ. ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԹԱՇՃԵԱՆԻ ՅՕԴՈՒԱՅԻ ԱՌԹԻԻ:

Մօտ օրերս իմ յարգելի ուսուցիչ պ. Նիկողայոս Թաշճեանի ստորագրութեամբ լոյս տեսաւ Պ. Պօլսում հրատարակուող « Հայրենիք » լրագրի մէջ մի երկարաձիգ յօդուած, որի մէջ պ. Թաշճեանը ամենայն անարգ եւ անպատիւ խօսքերով յարձակուելով Էջմիածնի Սինօգի Սրբազան անդամոց վերայ, չարաչար պարսաւում եւ յանգիմանում էր ներանց իրենց այն մտադրութեանց համար, որ իբր այժմեան ձայնագրուած Շարականի եղանակներ եւ այլ երգեցողութիւնք իրենց անճշտութեամբ եւ սխալ կազմակերպութեամբ անհաճոյ թուելով Սինօգականաց, ուստի եւ նրանց գործածութիւնը իսպառ դադարեցնելու նպատակաւ, խորհուրդ կազմելով արգէն վճռել են ինձ ուղարկել Երընջակ Գեր. Գրիգոր Եպիսկոպոս Յովբեանի մօտ, որ այս անուանի քաջ

երաժիշտ Ապիսկոպոսից ձայնագրեմ մեր հին շարականի ձայները, որոց պ. Թաշճեան հանգուցեալ Հայրապետի պէս պարսկական խառնաշփոթ եղանակներ է անուանում, չըզիտեմ ինչ ազագոյցով, Այսպէս նոյն յօդուածի մէջ պ. Թաշճեանի հայրենի աւանդութեանց վրէժերն զիր սիրտը կարեւր խոցուած ենք տեսնում և այն մասին, որ նոյն շարականի ձայները բաղմաշխատ Մեսրոպի ճիշտ երգուած եղանակները լինելով, ցաւումէ որ, Սինդի անդամք ի դուր նոցա ոչնչացնելու պատճառ պիտի լինեն անխոհեմարտը, և նորէն եկեղեցական երգեցողութիւնք պարսկական և ռուսական անձաշակ և անսխորժ եղանակներն պիտի վերածեն. և այս ի հարկէ ոչ այլ ինչից ստիպուած, եթէ ոչ առ հանգուցեալ Հայրապետը ունեցած անչափ կրքից և ատելութիւնից:

Պ. Թաշճեանի այս յօդուածը վշտացրեց որպէս իմ՝ նոյնպէս և շատերի սիրտը, վշտացրեց այն պատճառաւ, որ բոլորովին սուտ և սխալ էր «Հայրենիք» պ. խմբագրի իրեն դիտողութեան յանձնած այս անհեթեթ և անախորժ լուրը: Սինդը ոչ ատելութիւն ունի առ հանգուցեալ Հայրապետը, և ոչ նորա մեծաբորժութիւնները ռոմական անելու ցոյցեր արած է մինչև ցայսօր: Ահա այս և սորա նման յարգելի պատճառներից ստիպուած, պ. Թաշճեանի այս կեղծուպատիր գրութեան դէմ ահամայից պարտաւորվում եմ պատասխանելու, ուստի թող ինձ ներէ պ. Թաշճեանը, որ փոքր ինչ խիստ պիտի խօսեմ իւր հետ:

Պ. Թաշճեան, ես ձեզ ճանաչում եմ միմիայն իբրև քաջ ձայնագրագետ, ինչպէս Հ. Եղուարդ Հիւրմիւզեան հայկաբանութեան մէջ անուանի է, այնպէս և դուք ձայնագրութեան մէջ: Այո, երկինքը շնորհած է ձեզ այն պարգևը, որ մահկանացուների սրտի հետ համարձակ խաղ անելու բաղդն ունիք այսօր, որին ձեր թովչական արհեստով կարող էք դիւրապէս շարժել և յուրախութիւն և ի տրամալթիւն: Այո, մահկանացուների սրտի համար և կենսաբեր գարուն էք և ցրտաշունչ ձմեռ. վասնորոյ ինչպէս գիտէք իւրաքանչիւր գրուածքի ողու և զօրութեան յարմար և ներդաշնակ ձայն գնել, նոյնպէս գիտէք և ձեզ ամենայն ծանօթ և անծանօթ եղանակ արագ և դիւրութեամբ ի գրի առնել: Այդ ունեցած թանկագին շնորհդ, որպէս ապիկար աշակերտիս, նոյնպէս և բաղմաջ իսկ յայտնի է, բայց գալով թէ կանոնաւոր և անսխալ շարական գիտէք, որ այս օրուան օրս ձեր գրածներն ևս ստոյգ և բուն իսկ Մեսրոպի ոգեշունչ եղանակներ համարելով, անարգումէք ուրիշ եղանակներն ևս, այդ մասին քաւ լիցի ինձ ձեզ համար երաշխաւորել: Շարական չըզիտեմալու համար, վկայ ուրիշ մէկը չեմ հանի ձեր դէմ, բաց ինձանից և մի ճշմարտասէր անձից, 1874 թուին, երբ ձեռնամուխ եղաք շարականներ գրելու, ինչպէս ևս, նոյնպէս և Էջմիածնի ամբողջ միաբանական Աւետար այն յոյսն ու ահնկալութիւնն ունէինք ձեզանից, որ հմուտ և տեղեակ գլուխ շարականներին, պիտի մեղ

լսեցնել տայիք տօնելի Մեսրոպի քաղցրահնչիւն եղանակները. բայց բանից ինչ դուրս եկաւ, Պալատցի հաջի Կարապետ քաջ երաժիշտ տիրացուն, որ խիստ ընդել և հմուտ էր Պօլսոյ եղանակներին և շարականներ գրելուն ձեզ աջակից, համբաւեց ձեր մասին որ, ինչպէս ասումեն, բորիկ էք եղել շարականներից. և այն ինչ որ գիտէք, ինչպէս թուշունները մարմնով և գունագեղ փետուրով զատ և որոշ են միմեանցից, այսպէս ձեր գիտեցածն ևս շարականների մի խառնուրդ լինելով, ձայնով և եղանակով խիստ տարբեր են եղել թէ նոյն իսկ վերոյիշեալ Կարապետի և թէ հանգուցեալ Հայրապետի գիտեցածից, Այս ստուգեցինք նոյն իսկ ձեր բազմաթիւ սեւագրութեան տետրակներից, որ շարականները ձայնագրած միջոցդ հաւան չըկենալով հանգ. Հայրապետի գիտեցածին, ձերն էիք նախապատիւ համարել և գրել. հանգ. Հայրապետը ևս հաւան չըկենալով ձեր գիտեցածին, իրեն էր գրել տուել. ձեր և հանգ. Հայրապետի գիտեցածներին ևս չ'հաւանելով հաջի Կարապետը, իրեն էր անսխալ համարել և գրել տուել. Երանի թէ ձեզ հետ այդ միջոցին Վեհարան գնալու բաղդն էի ունեցել, գուցէ և իմ գիտեցածն էլ գրած կըլինէիք. ինչպէս նոյն իսկ այդ բանի համար ձեր ույստեղից տեգոհութեամբ մեկնելուց յետ, էլ ձայնաւոր և քիչ շատ շարականին տեղեակ մարդ չըմնաց, որ չբարձրացաւ Վեհարան և իրեն շնորհքը ցոյց չըտուեց, Այսպէս պ. Թաշճեան, ձեր և ձեզանից յետ կազմած շարականը նմանուեց ճիշտ այն խղճալի աղքատ մարդոյ պատառոտուն հանդերձին, որ զատիկ օրը նոր հանդերձ չինելու կարողութիւն չունենալով, ի պատիւ զատկի իւր հինն ևս գոյնզգոյն շորերով էր կարկատել. որին կատակերգուի մինը պատահելով առաջին անգամ, ասել էր այս սուր և ծիծաղաշարժ խօսքը թէ, « տեղ տեղ շնորհաւոր », և նա ոչ նուազ զուարճալի խօսքով պատասխանել էր թէ, « օր ու մէջ ապրիս ». որոնք և ինձ շատ յարմար են գալիս և ձեզ ասել:

Վերոյգրեալ առաջին ծիծաղաշարժ առածի նմանութեամբ յիշում եմ ես մի ցաւալի դէպք, որը իսկապէս կատարուել է հէնց մեր խեղճ շարականների գլխին. այն է, հանգուցեալ Հայրապետը, սուրբ Պէորգի տօնը ամենայն կերպով վայելուչ կատարելու համար, առանձին ուշ էր դարձրել և նորա շարականների վերայ յատկապէս մի զարգարանք տալու. ուստի և իւր թեթեւ եղանակ « Ով սուրբ Պէորգ » հասարակ մանկուկներ ծանր չափով է գրիլ տուել ձեզ, որ սխալ է, Պէտք է ասել որ, սուրբ Պէորգ զօրավարի համար շինուած « Քաջամարտիկ » շարականը մեր երանաշնորհ նախնիքներից ընդունելութիւն գտած չէ եկեղեցում երգուելու. և շարականից դուրս ձգուած է եղել մինչև ձայնագրեալ շարականի տպագրութիւնը, Պետրոս եպիսկոպոսը հաւան չըկենալով Պետրոս և Պողոս առաքեալների « Յնձա՛ այսօր եկեղեցի » շարականի թեթեւ և սահուն եղանակին, սա ևս չըգի-

տեմ ինչ նպատակաւ ի պատիւ Պետրոս առաքեալի այդ շարականն էր կոկել տուել։ Ստեփան եպիսկոպոսը արտունջ յայտնելով սուրբ Ստեփաննոս նախասարկաւագի «Նահատակ բարի քրիստոսի» շարականի գողտրիկ եղանակի դէմ՝ պատճառելով իրր անախորժ եղանակ, սա ևս ի պատիւ իւր անուանակցի, այդ շարականն էր ընդիլ տուել (յղկել)։ Ո՞վ չէ կարող երաշխաւորել որ, դուք ևս պ. Թաշճեան, Նիկողայոս սքանչելագործի շարականը չէք կոկած, չէք զարդարած։ Վարժեմ թէ, եթէ Վեհարանի՝ տօն ունեցող ծառաները տեղեակ լինէին այս բանին, անշուշտ նոքա ևս իրենց անուանակից սուրբերին պատուելու համար, պիտի ձեռով շնորհքով, դրստել տային նոցա շարականները։ Վերջապէս այս բարկաջող դէպքում միայն Վահրամն է անբաղդ մնացել, որ տօն չէ ունեցել։ Ուրեմն պ. Թաշճեան, դուք ի՞նչպէս էք վկայում որ այժմեան շարականները Մեսրոպի պարզ և անպաճոյճ շարականներն են. և ես ի՞նչպէս չըհաւատամ որ բոլոր շարականները ձախ ու ծուռ և այլանդակ եղանակների վերածուած չեն։ Եթէ այս իմ բոլոր ասածներս կրբից յառաջացած զրպարտութիւն կըհամարէք, բաղդատեցէք ձեր գրած շարականը Երուսաղէմում գտնուած ձեռագիր ձայնագրեալ շարականի հետ։ Կամ գրածներիս համար երգել տուէք հաջի Վարապետին. գուցէ և այն ժամանակ կըհասկանաք թէ խօսքերս իրօք ստոյգ խօսքեր են, եթէ աւելորդ բարբանջմունք։ Այս ձեր օրերում պատահածները, գամ իմ տեսածներս։

Պ. Թաշճեան, ինչպէս ձեր վերայ այն հաստատ համոզումն ունիմ որ օրինաւոր շարական երգել չըգիտէք, նոյն հաստատ համոզումն ունիմ և հանգուցեալ Հայրապետի վերայ որ, թէ միօրինակ շարական երգել չըգիտէր, և թէ գիտեցածներն ևս ձեր սովորական խօսքով ասեմ ույգ ուրմայ *) էին։ Օրինակ, երբ 1881 թուին հանգուցեալ Հայրապետի ներկայութեամբ ձայնագրումէի բոլոր օրհնութեանց քաղուածքները, հանգուցեալ Հայրապետը դժուարանալով երգել չատ և չատ շարականք, անգամ դիւրիններն ևս, երբեմն երբեմն ընդհատելով երգելիք շարականը «Ծօ տղաս օգնէ է՛, օգնէ է՛» փաղաքշական խօսքերով քաջալերումէր ինձ, և իրաւունք էր տալիս նոցա կոպիտ տեղերն ուղղելու։ Ես ևս ըստ իմ բարեհաճ կամաց և քմաց կապկպում էի նրանց այնպէս՝ ինչպէս իմ վարպետութիւնն ինձ ներումէր։ Այս թողնենք։ Պատահեց մի քանի անգամ ևս, որ բոլորովին չըգիտենալով մի քանի շարականների ձայներ, հրամայեց ինձ նոյն իսկ իւր առաջ ույգ ուրմայ անել այդ շարականները. և ես երբ աւարտած կարգումէի իւր առաջ, դառնայ ի՞նչ ասէ ինձ լաւ է պ. Թաշճեան, «Ապրիս տղաս, աղէկ գրեր ես, ճիշտ իմ գիտեցածն ալ այդպէս է»։ Այս խօսքերը լսողը

(*) Ույգ ուրմայ անել, կը նշանակէ յարմարացնել, սաղացնել։

եթէ դուք լինէիք չլալտի՞ ծիծաղէիք: Միով բանիւ ինչպէս ձեր գրածների մեծ մասը ուղղութեամբ են կազմուած, նոյնպէս և իմ գրածների մեծ մասը լոկ իմ ուղղութեամբ են կազմուած. այժմ ենթադրեցէք թէ այդ շարականները Մեսրոպի՞ եղանակները կրկրեն թէ Սահակ սարկաւազի: Եւ այս խօսքերի մէջ եթէ ստուծիւն կայ, հանգուցեալ Հայրապետի դէմ ունեցած մեղքս զղջմամբ կապաշաւեմ իւր ցուրտ գերեզմանի վերայ. իսկ ձեր դէմ՝ ունեցածն ևս կը բաւեմ սուրբ Էջմիածնի մէջ: Արեւմտ. Պ. Թաշճեան, այստեսակ մի խառնիճաղանճ եղանակների համար դուք ինչպէս հաստատապէս իբրեւ մի երանաշնորհ նախնիքների ոգեշունչ եղանակներ ջատագովելով, անգոսնումէք և նրանց՝ որոնք նոցա կանոնաւորելու ձեռնամուխ կլինին. թող թէ այդպիսի մի խօսք մի առարկայ չէ մղել ոչ վանքիս մէջ և ոչ վանքից դուրս:

Պ. Թաշճեան, ձեր յօդուածի մէջ անընդհատ և անխտիր գովում էք այն ամենայն երգ և երգեցողութիւնք, որոնք առ հասարակ հանգուցեալ Հայրապետի և ձեր աշխատութեամբ և խմրագրութեամբ լոյս տեսան Էջմիածնի մէջ. վասնորոյ և համարումէք նոցա անյեղի և զերծ և անփնաս մնացած ժամանակի կորստարեւր պարագաներից. և այս խօսքերը այնպէս էք արտասանում որ, կարծես թէ դուք և հանգուցեալ Հայրապետը երգեցողութեան առարկան ուսումնասիրելու համար հէնց այժմ Մեսրոպի շինած վարժարանից էք գալիս: Եւ այդ երգերի մասին տուած դժգոհանքներդ բաւական չը համարելով, երաշխաւորում էլ էք որ, նոցա ամենքը ուսուստանի և տաճկաստանի հայերից յարգուած և ընդունված են իրենց անեղծութեանց և ներդաշնակ կազմակերպութեանց համար. ուստի և մի միայն Սինօդն է որ հաւան չը կենալով, մտադրուել է իւր ատելութեան կնիքը դնել դրանց վերայ. և եղանակների կանոնաւորութեան մասին ապացոյց էք բերում Յակովբ Մծրեայ Հայրապետի մի կտոր շարականը, որը առաջին անգամ Հայնադրուած ԿՊ ի շափ աշակերտներիս խմբովին երգել տուիք եկեղեցում իւր առնի օրը ի ներկայութեան Աթուղիկոսի և բազմածիւ ժողովրդեան, առ որ աւելացնում էք թէ, « ժողովուրդը խնդութենէն հրաշք կարծեց մինչև շարականի աւարտումը »: Բայց պ. Թաշճեան, զրանով չէ ապացուցվում որ, այդ շարականն ևս անեղծ պահած է իւր եղանակը. և եթէ ժողովրդին ակորժ է թուել, ոչ այնքան եղանակն է որ ակորժ է թուել, որչափ ԿՊ աշակերտներիս եռանդուն հոգեով և միտքերան երգելը: Այսպիսի տպաւորութիւն առհասարակ գործում են մարդիս վերայ այն նոր երգերը կամ օտար եղանակները, երբ առաջին անգամ ենք լսում: Փորձեցէք հապա մի ձեր շնորհաբեր ոտքը դնել ուստաթտանի հոգի վերայ, տես թէ այդ եղանակներին հաւանող մէկը կը գտնէք: Եւ որ մէկը արդեօք մինչև ցայժմ շնորհակալութիւն մատուց ձեզ, ձեր այդ ծանր աշխատութեան համար: Ո՞ր հնախոյզ հայր մինչև ցայժմ հետաքրքրուեց այդ Աստուածային մատենը բանալ և

այնտեղ Մեսրոպի եղանակներ որոնել. եթէ կարողէք, յայտնեցէք ինձ նոցա անունները. եւ եթէ իրօք այդ սուրբ գիրքը կրդամէ իւր մէջ ռուսաստանի և տաճկաստանի հային հաճելի եղանակներ, հապա ի՞նչ անենք դրանց շինծու և անճոռնի կաղամկերպութեանց մասին ռուսաստանի հայերի կողմից արդէն յարուցված այն ահագին տրտունջները և աղմուկները, որոնք ամենայն օր գրեթէ լսվում են, չեմ ասում եկեղեցիներում այն պատճառաւ, որ Ռուսաստանի ամեն մի եկեղեցի գրեթէ ունի այդ գրքից, բայց գործ չէ դնում նորան ժամասացութեանց ժամանակ, և այս ո՛չ թէ ձայնագրադէտ քահանայ կամ դպիր չունենալու պատճառաւ, այլ տաղտկալի են առհասարակ նորա վատ և անդիւրեկան ձայները. Իսկ տաճկաստանցւոց համար միայն այսքան կասեմ որ, եթէ նոքա ընտիր և միանգամայն տաճկաստանի բուն ախորժալուր եղանակները լինէին, անշուշտ 600 օրինակ տպուած շարականներից գէթ մի քանիսը կը գտնուէին Տաճկաստանում. բայց կարո՞ղ էք ուղարկել ինձ եղածների թիւը:

Անեկրայ եմ որ, պոսպիսի մի բան, որպիսին է Շարականը երբէք նախատինք չէր բերիլ ձեզ, եթէ նորան ձայնագրելու ժամանակ ձեզ երգող միայն ընտրէիք հաջի Պարապետին, որը իւր երաժշտական հրմտութեամբ, անփոփոխ և միակերպ երգեցողութեամբ, գրեթէ գլուխ և առջինն է Պօլսոյ մէջ. կամ աջակից ձեզ ունենայիք երաժշտական խաղերին խիստ հմուտ այն համբաւաւոր երգիչները, որոնք կան այժմ թէ Պօլիս և թէ Պօլսից դուրս. ասել կուզեմ, որ կարող էիք վերագառնալ Պօլիս ձայնագրել, ապա Էջմիածին տպագրել տալ, բայց այստեղ դուք չէք մեղաւոր

Իսկ գալով այն խնդրին, որ նախ քան ձեր Էջմիածին գալը Աբգիրմանէն Պ. Մարկոս Առեկասեանը հանգուցեալ Ջալալեան Սարգիս եպիսկոպոսի միջոցաւ ուղարկած է եղել Հ. Հայրապետին ձայնագրուած մի պատարագի տետր, որին և դուք ընթանլով գտել էք բոլորովին ռուսական եղանակներով շարադրուած մի անպիտան բան, և որին քամահելով այս կուզէք հասկացնել թէ, «ռուսական հոտ կուգար միջէն» և որով չափում էք թէ մեր հին եղանակները ևս նոյն են կամ այն պիտի լինին ինչ որ է այդ տետրը, այստեղ ինձ ոչ այլ ինչ խօսք չէ մնում ձեզ ասել, բայց թէ ձեր քմահաճ ենթադրութեան վերայ զարմանալով զարմանալ, ի՞նչ տեղից արդեօք իմացաք որ նոքա ռուսական եղանակներ էին, կարելի է թէ Հաբէշի եղանակներ էին. միթէ ռուսաստանում մի որեւիցէ երգ ձայնագրուելով ռուսական եղանակ պիտի ճանաչէք. հապա ինչո՞ւ ձեր գրած շարականների մէջ չը կաթեց, չթափեց ռուսական այդ բաղմազեղ շնորհքը, Մարկոս Առեկասեանի այդ տետրակից դուք կարգացել էք միայն «խորհուրդ խորին» երգը, որի համար ասում էք թէ ռուսական եղանակ էր. պիտի հասկանաք որ ռուսները «խորհուրդ խորին» չունին, որի եղանակին հետեւելով թերևս գրած լինէր և պ.

Մարկոս Առեկասեանը՝ ուրիմն դուք այդ երգի մէջ զանազանութիւն գտել էք ոչ թէ եղանակը, այլ հեղինակը, որ տարաբաղտարար սուսաստանցի է եղել. սրանով ևս հասկացուամ է թէ որչափ խանդակաթ սէր և համակիր սիրտ ունիք դէպ ուսասհպատակ տաղանդ ունեցող մարդիկ: Բայց պ. Առեկասեանը չեմ կարծում որ այն պարծենկոտ և սնամազութիւն սիրող անձերից լինէր, որ իւր գիտութեան չափը չը ճանաչելով՝ գրած լինէր այդ տետրակը. կը ներէք յարգելի ուսուցիչ, ուսաստանցիք այդ կողմից շատ խոհեմ են եւ զգոյշ:

Պ. Թաշճեան, մեր հին շարականների ձայներին պարսկական եղանակ էլ էիք անուանել որի մասին յիշեցի յօդուածիս սկիզբը: Եւր եղանակների մասին տուած է այս պարսկական անունը ինչպէս ձեր նոյնպէս եւ շատ տաճկաստանցու բերանից լսած եմ. և որպէս մի նախատական անուն դուք գործ էք դնում ոչ թէ իսկապէս եղանակների վերաբերմամբ, այլ մեր ուսասհայերիս բայց միթէ չը պիտի հասկանաք որ ոչ մէկիս հայրը ոչ պարսիկ է եղել և ոչ պարսիկ որդի ինչ և իցէ. եւ որպէս զի մի որոշ քաղաքար ունենաք մեր հին եղանակների վերայ թէ նոքա պարսկական չեն, թէ նոքա ինչպէս խնամով և անկորուստ պահուած էին մինչև է. Գէորգ կաթողիկոսի Էջմիածին գալը, լսեցէք հետեւեալ կարճառօտ պատմութիւնը:

Ինչպէս եկեղեցւոյ բարեղարգութեան խիստ փոյթ ունեցող ժամանակին մեր յարգելի եպիսկոպոսները և վարդապետները եկեղեցական աւմեն մի ծէս և արարողութիւն անվթար և անկորուստ պահպանելու համար յատկապէս ջանք են ունեցել, այսպէս և երաժշտութեան արհեստը անխառնակ և անփոփոխ պահպանելու համար խիստ զգոյշ են եղել: Էջմիածինը ամեն ժամանակ հայ մանկուոյ ուսումնառութեան կեդրոն լինելով, ինչպէս միւս գիտութիւնը, առաւել և երաժշտութիւնը բաշխուած են եղել և նորան Աւշիմ և զգաստ պատանին իւր վերայ ոչ այնքան իւր եռանդուն գրչով դարձրած է եղել իւր ուսուցչի ուշադրութիւնը, որչափ իւր հիանալի ձայնով և անոյշ երգեցողութեամբ: Պան այժմ հարիւրամեայ ձերուներ, որոնք դեռ ևս սրտաթուկ հոգւով յիշում են այն եկեղեցասէր երգիչները, որոնք ժողովրդի համակրանքը վայելելու և նրանից առատագէտ պարգեատրվելու յուսով, չէին խնայում ամենայն ջանք և միջոց երաժշտութիւնը ճիշտ եւ անսխալ սովորելու համար: Այ մի առարկայ զգալի կերպով բարգաւաճելու և ծաղկելու համար այնքան ժրաջան հետեւողներ չէ ունեցել, որչափ երաժշտութիւնը: Գաւթիմ կաթողիկոսից սկսած մինչև Մաթթեոսի վախճանը, երաժշտութեան դասաւանդութեան համար մեր վանքերում մանաւանդ Էջմիածնում տիրած է եղել օրինաւոր կարգականոն. և երաժշտութիւնը աւանդուած է եղել միշտ բանագէտ և երաժշտական խաղերին խիստ հմուտ վարդապետների կամ քահանաների ձեռքով. իսկ ուսանողներ եղել են առ հասարակ այնպիսի զուարթամիտ

և չուփահաս պատանիք, որոնք իրենց քաղցր և գրաւիչ ձայնով գերազանցել են մին քան զմիւսն, Չայն չունեցողը դիտմամբ զրկուած է եղել այն առարկայի գեղութիւնից, և այս այն նպատակաւ, որ երգեցողութեան ժամանակ չը խանգարէ կամ չը խեղաթիւրէ այս կամ այն շարականը իւր կոպիտ և տգեղ ձայնով, երեկոյ և առաւօտ եկեղեցական բոլոր ժամասացութիւնք մի մի դասապետի առաջնորդութեամբ բերանացի կատարել են միշտ ձայնաւորները՝ եկեղեցւոյ դասի մէջ միշտ առանձին խմբով կանգնելով բաղաձայններից, Մի որ և իցէ շարական երգելու ժամանակ, բաղաձայններին խիստ արգելուած է եղել ձայն հանել իսկ շարական խառնող կամ շփոթող երգիչը զրկուած է եղել իւր օրուան մի տեսակ կերակրից, Ահա այսկերպ առանձին խմբով պահպանուել է երաժշտութիւնը Էջմիածնում և ընդհանրացել ուսաստանում, պ. Թաշճեան, որին հմուտը և աւելի տեղեակը ուսաստանի ամբողջ հայ եկեղեցականների մէջ, այժմ է միմիայն Գեր. Գրիգոր, Եպիսկոպոս Գովիւսանը, որին մի ժամանակ վանքիս կառավարութիւնը յանձնած էր ինչպէս եկեղեցական պաշտամանց, նոյնպէս և ժամասացութեանց վերայ խիստ հսկելու բոլոր լիազօր իրաւունքը, Արեւմ. պ. Թաշճեան, Սինօղը այսպիսի մի եղանակ եթէ ձայնագրել տալու լինի, յանցաւք պիտի գործած լինի, և ի՞նչն է իւր «հեղինակութենէն դարձր», որ դուք անկշիռ խօսքերով յարձակում էք Սինօղի վերայ ասելով թէ, «ով իշխանութիւն տուեր է Սինօղին այգալիսի գործը՝ մը՝ ձեռնամուխ լինելու», Սինօղը եթէ իրաւունք ունի Կաթողիկոսական հարցերի մէջ ձայն բարձրացնելու, եկեղեցական կնճռոտ խնդիրներ լուծելու, միթէ իրաւունք չունի՞ մի շարական ձայնագրել տալու, Իսկ գալով այն խնդրին, որ մեր եղանակները պարսկական եղանակ են, այդ մասին ես և դու հասակաւ շատ փոքր ենք, որ կարողանանք միաձայն պնդել թէ իսկապէս այգապէս է միայն այսքան կասեմ որ, ինչպէս շատերից՝ նոյնպէս և է. Հայրապետի բերանից լսած եմ որ երաժշտութիւնը սկիզբը տաճկաստանում ընդհանրացել է Սուրբ Էջմիածնի նուիրակների ձեռքով, *) ուրեմն եթէ մեր եղանակները պարսկական են, մերը՝ մայր, իսկ ձերը՝ զանազան թերութիւններով լի սխալական որդի պիտի հաշուել, Եւ ինչպէս է եղել որ, նոյն նուիրակների այստեղից տարած եղանակները Պոլսում անկորուստ է պահպանուել, իսկ Էջմիածնում փոփոխութիւն է կրել, այս մասին ապացոյց ունի՞ք, թէ խօսք է որ տուածք, Գոնէ մեր եղանակները ձերի վերաբերութեամբ այն առաւելութիւնն ունին, որ սրտաշարժ, ներգաշնակ, սահուն և թեթեւ են:

Վերջացնելով յօդուածս ինչպէս շատերի, նոյնպէս և Սրբազան Սինօղի անդամոց ուշադրութիւնը դարձնում եմ հետեւեալ խնդրի վերայ,

(*) Տես ձայնագրեալ շարականի յատկաբանի մէջ երես Գ.

որ ես ամենայն նեղութիւն յանձն առնելով կը կամենամ գնալ Երըն-
ջակ, և որքան կտրելի է շուտով ձայնագրել վերոյիշեալ եպիսկոպոսից
մեր հին շարականների եղանակները, և այս այն նպատակաւ, որ եթէ
տպագրութեամբ լոյս տեսնելու բաղդ չի ունենայ, գոնէ իբրեւ մի
հնութիւն կը պահուի վանքիս մատենադարանի մէջ. ապա թէ ոչ կը գայ
մի օր, որ կորցրած կը լինենք մեր հին շարականի ձայները և ի դուր
տեղի տուած կը լինենք մեր յաջորդներին մեզ վերայ ծիծաղելու և
մեր անհոգութեան համար մեզ իրաւամբ յանդիմանելու և նախատելու:
Ուստի ժամանակաւորապէս վանքիցս հեռանալու լոկ թոյլտուութիւն
եմ խնդրում նոյն Սրբազան Սինօդի անդամներից, Իսկ պ. Թաշճեանի
հետ ունեցած վերջին խօսքս ու խնդիրս այս կը լինի որ, ինչպէս «Հայ-
րենիքի» պ. խմբագիրը, «Թիֆլիզի հայ աշխատակցի» իրեն հաղորդած
Սինօդի անդամոց հանգուցեալ կաթողիկոսին և նորա շինած շարակա-
նին արհամարհելու սխալ լուրը յանձնել էր պ. Թաշճեանին որ իւր
գիտողութիւնն անէր զգուշարար, որ և արել էր շատ անզգոյշ. պ. Թաշ-
ճեանի միջնորդութեամբ Հայրենիքի պ. խմբագրի գիտողութեան յանձ-
նում եմ և ես հետեւեալ հարցը թէ, արդեօք Մանկունու Էջմիածին
մնալը մեզ օգուտ է, թէ Պոլիս վերադառնալը. որը կարծես ուղեւոր
մուտնալ տալ իւր տասն և վեց տարուայ բարոյական կեանքը և արած-
ները Էջմիածնում և հոգեւոր իշխանութեան բոլոր շրջաններում, ան-
վայել իւր կոչման և աստիճանին անհաստատ և սուտ լուրերով և
զրպարտութիւններով, կաթողիկոսի մեռած օրից հետէ չէ դադարում
խորդախ և անազնիւ մարդոց միջոցաւ լրագրութեանց մէջ արատաւորել
թէ Էջմիածինը, եւ թէ իւր սիրելի միաբանաց անունը:

ՍԱՀԵԿ ՍԱՐԿԵԼԵԳ.

1883 թ 8-ւ-ի-ի

Ի Ս-ը Ել-ի-ի.

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն

ԵՐՈՒՍԱՂԷՄ ԵՒ ԵԳԻՊՏԱՀԱՅՈՑ ՎԻՃԱԿ.

Կ. Պօլսոյ Մասիս լրագրի Մայիսի 9 թերթի մէջ գրուած է հե-
տուեալը. —

«Վսեմ. Ստեփան փաշա տակաւին պատասխանած չէ Ս. Պատ-
րիարք Հօր հեռագրին, որոյ վերայ տեղեկութիւն տուինք ան-
ցեալ օր. բայց կկարծուի եղեր թէ Ն. Վսեմութիւն պիտի ընդու-
նի ազգային պատուիրակի անուամբ Եգիպտոսի առաջնորդական